

О. В. Любчинськийздобувач кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету "Львівська політехніка"

ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ НА СЕКСУАЛЬНОМУ ҐРУНТІ

© Любчинський О. В., 2016

Розглянуто проблемні питання кримінального процесу та криміналістики щодо організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті. Підтримано думку науковців, що огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, який має бути проведений своєчасно, організовано, кваліфіковано, щоб не допустити знищення слідів злочину. Враховуючи особливості вчинення кожного злочину розглянуто основи організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті.

Ключові слова: кримінальне провадження, огляд місця події, серійні вбивства на сексуальному ґрунті.

А. В. Любчинский

ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ СЕРИЙНЫХ УБИЙСТВ НА СЕКСУАЛЬНОЙ ПОЧВЕ

Рассмотрены проблемные вопросы уголовного процесса и криминалистики по организации и проведению осмотра места происшествия при расследовании серийных убийств на сексуальной почве. Поддержано мнение ученых, что осмотр места происшествия является неотложным следственным (розыскным) действием, которое проводится с целью выявления и фиксации сведений об обстоятельствах совершения уголовного преступления, который должен быть проведен своевременно, организовано, квалифицированно, чтобы не допустить уничтожения следов преступления. Учитывая особенности совершения каждого преступления, рассмотрены основы организации и проведения осмотра места происшествия при расследовании серийных убийств на сексуальной почве.

Ключевые слова: уголовное производство, осмотр места происшествия, серийные убийства на сексуальной почве.

O. V. Lyubchynskiy

ON THE ORGANIZATION OF CRIME SCENE INVESTIGATION DURING THE INVESTIGATION OF SERIAL SEX MURDERS

The article covers certain key issues of criminal process and criminalistics concerning the crime scene investigation during the investigation of serial sex murders. Besides, the author

supports an idea of a number of scientists that crime scene investigation is an urgent investigative action that is conducted with the aim to reveal and record information on the circumstances of crime and it should be processed efficiently, timely and competently so as not to lose evidences. Taking into account the specialties of each crime the author focuses on the organization of crime scene investigation during the investigation of serial sex murders.

Key words: criminal proceedings, crime scene investigation, serial sex murders

Постановка проблеми. Основним змістом кримінального судочинства є доказування. Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Більшість науковців слідчі (розшукові) дії трактують як інструмент доказування, спосіб отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Норми про слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, відокремлені у главах 20–21 III Розділу КПК України. До них тісно примикають багато інших глав і норм КПК, зокрема ті, що регламентують принципи кримінального процесу і процесуальний статус його учасників. Багатогранність і в той самий час однотипність приписів, охоплених цими нормами, їх відособленість у нормативних актах (Конституції, КПК) дають змогу розглядати систему правових приписів, що регулюють проведення кожної слідчої (розшукові) дії, як самостійний правовий інститут (інститут допиту, інститут огляду, обшуку тощо). Отже, доцільно розглянути особливості організації і проведення огляду місця події щодо окремих злочинів, зокрема серійних вбивств на сексуальному ґрунті.

Мета дослідження – розглянути основи організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті.

Стан дослідження. Основи організації і тактики проведення огляду місця події широко висвітлені у криміналістичній літературі у роботах М. С. Бокаріуса, В. П. Колмакова, Є. Ф. Конова-лова, О. М. Васильєва, М. О. Селіванова, М. І. Порубова, Є. О. Разумова, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського та інших авторів.

Виклад основних положень. Однією з найскладніших та найоб'ємніших слідчих (розшукових) дій у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень є огляд місця події. Її проведення вимагає від слідчого чи іншої уповноваженої на це особи знання вимог закону, чималої концентрації, витримки, спостережливості. Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Огляд місця події має бути проведений своєчасно, організовано, кваліфіковано, інакше сліди можуть бути знищені внаслідок погодних умов чи дій сторонніх осіб, початкова обстановка порушується, втрачаються речові докази, без яких розслідування стає важчим. Вимоги, що пред'являються до огляду, визначені в кримінально-процесуальному законодавстві (ст. ст. 237–239 КПК України). Аналіз цих норм свідчить, що сутність огляду місця події зводиться до трьох основних ознак: а) виявлення слідів злочину; б) з'ясування обстановки місця події, як і інших обставин, що мають значення для справи; в) фіксація усього виявленого у тому вигляді, у якому воно спостерігалось на момент огляду.

Досліджуючи процедуру огляду місця події у філософсько-правовому аспекті, С. С. Сливка стверджує, що випадковостей у природі і поведінці людей не буває. Отже, огляд місця події спрямований на отримання відповіді: чому саме у цьому місці виявилася злочинна ідея і чому саме вибір припав на цю людину [1, с. 82, 83]. Як зазначає В. А. Образов, місце події – це завжди світ речей, слідів і відносин, унікальне сховище в комплексі найрізноманітнішої інформації [2, с. 60], джерелами якої є об'єкти матеріального світу, переважно неживої природи, які елементарно відображають подію злочину, тому що “присутні” в ній [3, с. 69, 70]. Отже, під час огляду місця події необхідно одержати якнайбільше інформації, але для цього необхідно “розуміти” мову німих свідків злочину, чому сприяє залучення спеціалістів для виявлення, закріплення і вилучення доказів

[4, с. 46], тому що якість отриманої інформації і можливість її використання в процесі доказування залежить від професіоналізму суб'єктів огляду місця події.

Особливістю огляду місця події під час вчинення вбивства на сексуальному ґрунті є те, що слідчим проводиться також огляд трупа, який здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи. Після огляду труп підлягає обов'язковому скеруванню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті. Важливе значення має точна дата настання смерті потерпілої особи. Це пов'язано з тим, що вибір злочинцем часу вчинення вбивства не є випадковим: він зумовлений об'єктивними і суб'єктивними обставинами і несе інформацію про злочинця, особливо, якщо виявлені закономірності його вибору під час вчинення злочину.

Особливу важливість огляду місця події у справах про серійні вбивства додає та обставина, що це місце події є фактично єдиним джерелом інформації про суб'єкта, об'єкт і механізм злочинного посягання. Вилучення слідів, речей, документів з огляду місця події має велике значення для отримання доказової інформації про особу, яка вчинила злочин. Серед слідів, які найчастіше зустрічаються на місцях подій у справах про серійні сексуальні вбивства, перше місце належить слідам біологічного походження, на другому місці – волосся, далі волокна; вкрай рідко виявляються і вилучаються сліди рук, ніг, зубів. У тих випадках, коли злочинець користувався будь-яким транспортним засобом, то найчастіше виявляються сліди цього засобу.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів (ч. 3 ст. 237 КПК України).

Огляд місця події доцільно проводити одночасно з оглядом помешкання, місцем роботи або іншого тимчасового перебування потерпілого до вбивства. Результати узагальнення кримінальних проваджень свідчать, що слідчі фактично не використовують цей прийом і тому втрачають багато додаткових доказів та інформації. Так, обшук місць помешкання, роботи або іншого тимчасового перебування потерпілого часто призначаються на другу або третю добу після організації огляду місця вбивства, що призводить до втрати важливих речових доказів. Можливі також випадки, коли слідчі, доручаючи проведення огляду у місці помешкання потерпілого працівникам оперативних підрозділів не орієнтують їх в належний спосіб на виявлення ознак, що можуть виступати важливими речовими доказами.

Новелою КПК України є те, що огляд житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 237 КПК України). На нашу думку, таке рішення законодавця є недоречним, оскільки такий порядок проведення огляду також сприятиме зволіканню розслідування і втраті речових доказів.

Аналіз судової практики свідчить про низку виявлених недоліків під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії у злочинах вказаної категорії. Зупинимось на основних. Під час огляду місця події мало уваги приділялося пошуку і виявленню слідів-відображень. Опції слідчого фактично обмежуються складанням протоколу цієї слідчої (розшукової) дії. Фотозйомка місць пригод здійснювалася без чіткого дотримання наявних рекомендацій. Плани і схеми місць події склалися більш ніж примітивно.

Низка проблем зумовлена тим, що, виїжджаючи на огляд місця події за фактом виявлення трупа, слідчий часто не має інформації щодо того, чи має подія, що сталася, кримінальний характер, і якщо так, то як до нього ставитися, – чи як до злочину одиничного, чи як до злочину, що має ознаки серійності.

З'ясування кримінального характеру події, як правило, не викликає особливих ускладнень, по другому ж моменту необхідно визначити критерії оцінки.

На користь можливості зарахування злочину до розряду серійних під час огляду місця події можуть свідчити (після виявлення) такі обставини:

– ознаки, що вказують на сексуальний підтекст вбивства (стать і поза трупа жертви, безлад в одязі, пошкодження органів сечостатевої сфери, деякі біосліди);

- картина, характерна для вчинення дій садистського характеру; незрозуміла мотиваційна природа злочину;
- наявність комплексу слідів за деякими параметрами збігається зі слідовим комплексом і виявляються під час огляду інших місць пригод.

Вирішення питання про серійний характер злочину на стадії огляду місця події має здебільшого можливий характер; тверда переконаність може виникнути лише тоді, коли слідчий виявляє повторювані (“злочинний почерк” і “автограф”) особливості, які відповідають проявам кримінальних поведінкових актів.

Уявляється, що проведення огляду місця події у справах про серійні вбивства має специфічні ознаки. На практиці трапляється ситуація, коли слідчий і не припускає, що має справу з епізодом, що входить до злочинної серії. Якщо огляд місця події проводиться, коли ще не відомо, чи відбулась серія вбивств, то ця слідча (розшукова) дія проводиться за загальними криміналістичними правилами. Така ситуація є типовою для початку злочинної серії. Вона змінюється зі збільшенням обсягу інформації, коли у слідчого з'являються підстави вважати зворотне. Огляд у цьому випадку набуває специфічних ознак. Наприклад, слідчому “поряд з традиційними завданнями цієї слідчої (розшукової) дії (з'ясування того, що сталося; пошуки і вилучення слідів і предметів, які можуть стати речовими доказами; виявлення нових джерел доказів), потрібно докласти свої зусилля для відповіді на питання: чи є цей злочин, судячи з обстановки місця події, одним з епізодів серії вбивств, а так само, чи є можливість отримати додаткові дані для розслідування усіх злочинів” [4, с. 139, 140]. Отже, основною стає проблема пошуку відсутньої інформації. Напрямки цього пошуку якраз і повинні виявитись під час огляду місця події.

Специфіка огляду місць подій у справах про серійні вбивства криється і у тому, що ця слідча (розшукова) дія за логікою речей повинна проводитись слідчим, який проводить розслідування вже наявної “серії”. Про це зазначається і в п. 9.1 Наказу від 14 серпня 2012 року № 700 “Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень”, де зазначається, що до складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, крім слідчого, співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста територіального органу внутрішніх справ, які несуть службу відповідно до графіка чергувань, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального органу внутрішніх справ, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також за необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог [5]. На нашу думку, у разі вчинення цієї категорії злочинів доцільно обов'язково до складу СОГ включати кінолога зі службово-розшуковою собакою, психолога, а до проведення огляду з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, обов'язково залучається судово-медичний експерт, а також експерти відповідної спеціалізації (криміналісти, біологи, балісти). Отже, визначення кола учасників огляду має свою специфіку.

Під час залучення до участі в огляді осіб, що мають спеціальні знання, слідчий повинен виходити з того, в яких сферах пізнання йому може знадобитися їхня допомога. Під час огляду місця події діяльність спеціаліста (у межах взаємодії зі слідчим під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті) повинна здійснюватися у таких формах: 1) пошук, виявлення, фіксація і вилучення слідів (об'єктів), інформаційно-доказовий потенціал яких очевидний або встановлений спеціалістом на основі його спеціальних знань; 2) попереднє дослідження виявлених слідів (об'єктів) для встановлення даних про особу, що скоїла злочин, та інші обставини, які сприятимуть встановленню особи злочинця за “гарячими слідами”, раціональності процесу розслідування, оптимізації процесу розслідування злочину.

До участі у проведенні огляду обов'язково залучаються працівники оперативних підрозділів. Участь оперативних працівників є необхідною ще і з тактичних позицій, тому що є немало прикладів, коли злочинець з'являвся на місці злочину під час проведення слідчого огляду, перебував у натовпі зацікавлених, спостерігаючи за діями слідчого... [6, с. 19]. У разі потреби

залучаються дільничні інспектори міліції, на території обслуговування яких вчинений злочин. Працівники оперативних підрозділів з урахуванням варіанта такого розвитку ситуації повинні бути заздалегідь зорієнтовані слідчим на вжиття заходів до встановлення особи і затримання підозрілих осіб, що знаходяться в безпосередній близькості або у деякому віддаленні від місця події.

До обов'язкових учасників огляду включаються поняті, які залучаються обов'язково, незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України). Як зазначає В. М. Тертишник: "...залучення понятих у кримінальному процесі має на меті створення необхідних умов для об'єктивного та правильного провадження слідчих (розшукових) дій, засвідчення та закріплення доказів" [7, с. 194].

Керівником слідчо-оперативної групи під час огляду місця події є слідчий, який організовує його проведення та несе персональну відповідальність за якість його проведення. Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення; детально досліджують обстановку місця події, усіх об'єктів з метою виявлення, фіксації, кваліфікованого вилучення слідів, які можуть мати значення для кримінального провадження; встановлюють особу потерпілого, свідків, прикмети осіб, які можуть бути причетні до вчинення вбивства особи на сексуальному ґрунті, та ймовірні шляхи їх відходу. Вживають заходів для затримання підозрюваних осіб у вчиненні цього злочину. Під час проведення огляду можна вилучати лише речі і документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу. Під час проведення огляду слідчий може прийняти рішення про фіксацію огляду місця події за допомогою технічних засобів. Отже, під час огляду слідчий має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення місця події, будівель і приміщень, що оглядаються, чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Хід і результати проведення огляду місця події фіксуються у протоколі. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні огляду. Особа, яка складала протокол, підписує його останньою.

Висновки. Отже, ефективність огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті зумовлена такими факторами: своєчасний виїзд слідчо-оперативної групи на місце події, кваліфіковані дії слідчого, встановлення ознак серійності, залучення спеціалістів, використання науково-технічних засобів, суворе дотримання кримінально-процесуальних вимог під час проведення огляду місця події і криміналістичних рекомендацій у поведженні з речовими доказами.

1. Сливка С. С. Місце події: філософсько-правовий огляд / С. С. Сливка // *Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: проблеми та шляхи подолання* (Львів, 24–25 січня 2003 року): матер. наук.-практ. конф. – Львів: ЛІВС, 2003. – С. 81–85. 2. Образцов В. А. *Выявление и изобличение преступника* / В. А. Образцов. – М.: Юристъ, 1997. – 336 с. 3. Біленчук П. Д. *Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинувачуваного (проблеми комплексного вивчення особи обвинувачуваного в стадії попереднього слідства): моногр.* / П. Д. Біленчук. – К.: Атіка, 1999. – 352 с. 4. *Методика расследования серийных убийств: метод. пособ.* – М., 1998. – 193 с. 5. *Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14.08.2012 року № 700* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://document.ua/pro-organizaciju-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc_119907.html. 6. Центров Е. *Особенность осмотра места происшествия по делам о сексуальных преступлениях* / Е. Центров // *Законность.* – 1999. – № 4. – С. 19. 7. Тертишник В. М., Слинко С. В. *Теория доказательств: учеб. изд.* / В. М. Тертишник, С. В. Слинко. – Харьков: Арсис, 1998. – 256 с. 8. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/46512-17.

REFERENCES

1. Slyvka S. S. *Mistse podiyi: filosof's'ko-pravovyy ohlyad [Crime scene: philosopho-legal aspect]. Vzakymodiyi slidchyykh i ekspertiv u protsesi borot'by zi zlochynnistyuu: problemy ta shlyakhy podolannyya: Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Cooperation of investigators and experts in the process of fight against crime: problems and ways of counteraction: Materials of scientific conference].* Lviv, 2003. P. 81-85.
2. Obraztsov V. A. *Vyyavlenye y yzoblychenye prestupnyka [Identification and exposure of a criminal]* Moscow, Yurist Publ. 1997. 336 p.
3. Bilenchuk P. D. *Protsesual'ni ta kryminalistychni problemy doslidzhennyya obvynuvachuvanoho (problemy kompleksnoho vyychennyya osoby obvynuvachuvanoho v stadiyi poperedn'oho slidstva): monohrafiya [Procedural and criminalistic issues of an accused examination: issues of complex examination of an accused at the pre-trial stage: monography]* Kyiv, Atika Publ. 1999. 352 p.
4. *Metodyka rassledovannyya seryynykh ubyystv: metodycheskoe posobyye [Methodology of serial crimes investigation: instructions]* Moscow, 1998, 193 p.
5. *Instruktsiya z orhanizatsiyi vzayemodiyi orhaniv dosudovoho rozsliduvannyya z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy vnutrishnykh sprav u poperedzhenni, vyyavlenni ta rozsliduvanni kryminal'nykh pravoporushen': nakaz MVS Ukrayiny vid 14.08.2012 roku # 700 [Instruction on the cooperation between pre-trial investigative bodies and other bodies of internal affairs aimed to prevent crimes from 14.08.2012 # 700]* Available at: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzakymodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>. (accessed: 12.06.2016).
6. Tsentrov E. *Osobennost' osmotra mesta proysshestvyiyya po delam o seksual'nykh prestuplenyyakh [Specialties of crime scene investigation in cases on sex murder]* Zakonnost Publ. 1999. № 4. P.19.
7. Tertyshnyk V. M., Slyn'ko S. V. *Teoryya dokazatel'stv: uchebnoe yzdanyie [Theory of evidences]* Kharkov, Arsis Publ. 1998. 256 p.
8. *Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13 kvitnyia 2012 r [Code of criminal procedure of Ukraine from 13.04.2012]* Available at: zakon.rada.gov.ua/go/4651z-17 (accessed: 04.05.2016).